

Konez János

MŰVELŐDÉSPOLITIKÁNK NÉHÁNY KÉRDÉSE

A felszabadulás utáni négy évtized művelődéspolitikája számos tényező együtthatása következtében alakult ki és fejlődött napjainkig. Ez alatt korszakos eredmények születtek és hasonlóak várnak megoldásra a következő évtizedekben.

E helyen nem törekszünk teljességre egyik megközelítésben sem, csupán néhány számunkra elméletileg is fontosnak látszó tényezőt törekszünk tézisszerűen felvázolni. Az áttekintés során a rendelkezésre álló dokumentumok mellett nagymértékben támaszkodunk azokra a gyakorlati tapasztalatokra, amelyek az évtizedek során a művelődéspolitikai munkában felhalmozódtak.

A művelődéspolitika fogalmi meghatározását lexikonok, kézikönyvek tartalmazzák. Ezek idézését nem tartjuk indokoltnak. A lényegét tekintve a művelődéspolitikát úgy tekintjük, mint a politika egészének, a társadalom, a gazdaság, az életszínvonalpolitikával szoros kölcsönhatásban fejlődő részét. A művelődéspolitika alkotó részeit tekintve a tudomány-, az oktatás-, a közművelődés- és a művészetpolitika együttes fejlődésére gondolunk. A szélesen értelmezett művelődéspolitika alkotórészeként tartjuk számon a tömegkommunikációt is. Mindezeknek alapvető fontosságú ideológiai elemei vannak. A kultúra fogalmi rendszerébe a szellemi elemek mellett a testkultúra is fontos tényező. A felszabadulást követően a népi demokrácia, majd a szocializmust építő társadalom művelődési politikájának kialakítása során több tényezővel kellett reálisan számolni.

Ezek egyike a Horthy-korszak ránk hagyott öröksége. Ennek számos jellemzője közül csupán néhányat emelünk ki. A magyar szellemi élet számos kiválósága alkotott a tudományok, az oktatás és a művészetek területén, zömük azonban kénytelen volt nélkülözni a szükséges társadalmi támogatást. A szépszámu Nobel-díjas magyar származású tudós közül csupán Szent-Györgyi Albert volt, aki az idehaza elért eredményeiért kapta meg a legmagasabb nemzetközi elismerést. Derkovics Gyulától József Attiláig kiváló alkotóművészek sora örlődött fel a korszak szellemi-gazdasági nyomorúságában. A hivatalos ideológiát a nacionalizmus, az ipredentizmus, a szovjetellenesség, az antiszemitaizmus egyaránt jellemezte. A hivatalos kulturpolitika olyan körülmények között nyilatkozott "a magyar kulturfőlényről", amikor az ország felnőtt lakosságából igen magas volt az analfabéták számaránya, és a munkásság és a parasztság művelődési viszonyait a Földes Ferenc által oly sokoldaluan elemzett kulturális nyomor jellemezte. Kétségkívül történtek állami iskolaépítési akciók, különösen Klebelsberg Kunó minisztersége idején a tanyákon és a kisebb falvakban, ezek azonban alapvetően nem változtatták meg az ifjúság nevelésének körülményeit. 1926-tól folytak kísérletek a nyolc osztályos elemi népiskola megteremtésére, és 1940-ben a XX-as törvény a korábban kötelező hat osztályos elemi iskolát nyolc osztályra emelte, ugyanakkor megtartotta a polgári iskolát és a nyolc osztályos gimnáziumot. Vagyis azon túlmenően, hogy e törvény általánossá tételét a háborús körülmények sem tették lehetővé, lényegét tekintve azt is látni kell, hogy megőrizte a burzsoá iskolarendszernek azt a gyakorlatát, amely tízéves korban eldönti a gyermek tanulási utjának alakulását. A helyzetet tovább nehezítette a felekezeti oktatás magas számaránya is.

A fejlődő népi demokráciának ugyanakkor rendelkezésére álltak olyan nagyjelentőségű és kidolgozott törekvések, illetve tapasztalatok is, amelyek részben a hazai, részben a nemzetközi oktatásügyben felhalmozódtak. A hazai tényezőket tekintve mindenképp a Tanácsköztársaság hagyatékára kell utalni. Ismeretes, hogy a néhány hónap alatt bekövetkezett az állam és az egyház, az iskola és az egyház különválasztása és általánossá vált a világi oktatás. A tankötelezettség az óvo-

dát követően 6-18 év között került meghatározásra. Elhatározták a 6-14 éves gyermekek egységes nyolc osztályos népiskolai oktatását. Ezeknek az elhatározásoknak a megvalósítására a felszabadulás után kerülhetett sor. De tanulni lehetett a Tanácsköztársaság oktatáspolitikájának azokból a gyengéiből is, amelyek a döntően pozitív törekvések szinte törvényszerű melléktermékei voltak a nagy forradalmi lendület időszakában. Gondolunk itt az osztályozás, a vizsga, az érettségi megszüntetésére, a pedagógusok egységesen "tanítónak minősítésére", vagy éppen az önkormányzat tuzásaira. A Tanácsköztársaság bukását követően a két világháború között az illegális kommunista mozgalom, illetve a szociáldemokrata párt, valamint a különböző haladó értelmiségi programok számos összefüggésben foglalkoztak egyrészt a tömegek művelődési, ideológiai nevelésével, másrészt olyan programok kialakításával, amelyek a Horthy-rendszer bukását követően egy új kultúra megteremtésének alapjául szolgáltak. Gondolunk itt a munkásotthonok és a tanyai olvasóköri tevékenységére éppúgy, mint a falukutatók javaslataira, a tehetségmentő akciókra, vagy éppen olyan nagy vállalkozásra, mint a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma által kezdeményezett és megvalósult Szegedi Szabadtéri Játékok.

Fokozatosan váltak ismertté azok az eredmények, amelyek a szovjet művelődéspolitikában megvalósultak, és a tömegek demokratikus kulturálódásának feltételeit biztosították. Ismertek voltak ugyanakkor azok a törekvések és elgondolások, amelyek a nyugat-európai országok poltári demokratikus művelődési törekvéseiben fogalmazódtak meg.

Ilyen körülmények között a felszabadulást követően a népi demokráciának a politikai változások, a gazdasági újjáépítés megvalósításával egyidejűleg kellett foglalkoznia a "szellemi romeltakarítással", illetve egy új szellemi élet alapjainak megvetésével. Ennek egyik meghatározó eleme volt a tömegek körében folytatott politikai és ideológiai munka. Ebben nagy szerepet játszott a háború éveit alatt jelentős tekintélyre szert tett Kossuth Rádió, de fontosak voltak a demokratikus pártok sajtótermékei éppúgy, mint a szóbeli agitáció és propaganda, amely egyaránt szolgált az értelmiség megnyerését a népi demokráciának, vagy éppen a parasztság körében folytatott

munkát. A művelődés jövője szempontjából meghatározó volt a nyolc osztályos általános iskola megteremtése, a népi kollégiumok rendszerének kialakítása, az iskolák és a közművelődési intézmények államosítása, a származás szerinti kategorizálás bevezetése, a népi értelmiség tömegeinek felnevelése érdekében, a marxizmus-leninizmus oktatásának bevezetése a felsőoktatásban. Ujjászerveződött a Magyar Tudományos Akadémia, a kiemelkedő alkotómunka elismerése céljából 1948-ban megalapították a Kossuth-díjat. Kialakult a pedagógusok tömeges ideológiai átképzésének rendszere, amely alapvető jelentőségű volt az oktató-nevelő munka fejlődése szempontjából. A népi demokrácia összességében bizalmat szavazott a régi értelmiségnek, és csak azokat marasztalta el, akik korrumpálódtak a faszizmus mellett.

Az első évek nagy lendülete tovább folytatódott a szocialista fordulatot követően is. Tömegessé vált az óvodai ellátás, az általános iskolát végzettek továbbtanulása, a felnőttoktatás, az értelmiségképzés. Fejlődtek a művészetek és a tömegkommunikáció különböző eszközei. Mind többen megismerkedtek a marxizmus-leninizmussal. Kialakult és általánossá vált a tömegsport. Ezzel egyidejűleg az 50-es évek első felének ismert politikai és gazdasági ellentmondásai és hibái hatást gyakoroltak a művelődéspolitikára is. Az egyes értelmiségekkel kapcsolatban gyakorolt elvtelen "udvarlás" éppúgy károkat okozott, mint a fölösleges bizalmatlanság. A kádermunka következetlenségei, a túlzottan centralizált irányítás nehezítette az alkotóműhelyek önállóságának és felelősségének kialakulását. A politikai és az ideológiai elhajlások nehezítették a művelődés dolgozóinak eligazodását is a legfontosabb kérdésekben. Az 1956-os ellenforradalom ilyen körülmények között komoly zavarokat okozott a szellemi élet ideológiai-politikai arculatában és magatartásában is.

Az ellenforradalom leverését követő politikai és gazdasági konszolidáció megteremtette az alapjait és feltételeit az ideológiai konszolidációnak, a kétfrontos ideológiai harcnak. Ennek fontos tényezője volt az értelmiséggel kapcsolatban is a bizalom, illetve az új feladatok megoldására történő mozgósítás. Az elmúlt negyedszázad művelődéspolitikája szempontjá-

ból nagy jelentőségű volt a Központi Bizottság 1958-as Művelődéspolitikai Irányelveinek elfogadása. Több évtized távlatából ez a tényező különösen egyértelműen látszik. A dokumentum minősítette a felszabaduláskor ránk maradt örökség pozitív és negatív elemeit, áttekintette a több mint egy évtized utját és azt realisan értékelve előremutatónan foglalt állást az ideológia, a művelődés alapvető elvi kérdéseiben. Nehezen érti meg a több mint két évtized művelődési változásának gyökerét az, aki nem tanulmányozza ezt a dokumentumot. Természetesen a változó körülmények számos akkori megállapítás mai minősítését módosították. De mint az MSZMP egész politikájára jellemzően, eme dokumentumnak is sajátja az értékek folytatása mellett az új kérdések újszerű megválaszolására való ösztönzés. Vagyis időtállósága egyben a művelődéspolitikai állandó megújulásában is gyökerezik.

A 60-as évek eleje óta megvalósult művelődéspolitikai valamennyi fontos tényezőjének áttekintésére itt nincs lehetőség, csupán néhány kiemelkedően fontos elemet kívánunk megfogalmazni annak érdekében, hogy a mai és a holnapi kérdésekkel e tapasztalati háttér birtokában foglalkozhassunk.

A fejlődés fontos meghatározója volt a komplexitás. Ez megnyilvánult a nemzetközi és a hazai viszonyok összefüggéseinek folyamatos elemzésében éppúgy, mint idehaza a társadalmi, a gazdasági, a kulturális és életmódbeli tényezők egymásra hatásának vizsgálatában. A szocializmus mint társadalmi valóság és eszmerendszer világméretű előretörése számos tapasztalatot halmozott fel, amelyek fontos tanulsággal szolgálnak a társadalmi nevelés számára. E tekintetben egyaránt gondolunk a pozitív és a negatív tapasztalatokra is. Az ideológiai nevelőmunkánk társadalmi és iskolai méretekben egyaránt fontos eredményeket tud felmutatni a marxizmus-leninizmus dinamikus hegemoniájának megteremtése és állandó gazdagítása útján. Mégsem hagyhatjuk figyelmen kívül a közelmúlt történelmének ismerethiányába gyökerező egyoldalúságokat, különböző kérdések vizsgálatánál.

A társadalom- és különösen az ifjúság szocializmusképe számos egyoldalúságot, pontatlanságot hordoz magában. Ma már jól látható, hogy a szocializmus építése történelmileg lényegesen hosszabb időt ölel fel, mint arra talán néhány évtizeddel ez-

előtt gondolni lehetett. Ebből egyenesen következik az, hogy szükséges a szocializmusról alkotott kép állandó elemei mellett az önmegújulás hangsúlyozása is. A szocializmus általános előrehaladása részeként szembe kell nézni az esetenként egyes országokban jelentkező ellentmondásokkal, megtorpanásokkal, válságokkal és újra talpra állásokkal, illetve ezek tanulságaival is. Tapasztalataink szerint művelődési munkánk egészének nagyon sokat kell tenni az új kérdések marxista-leninista megválaszolása érdekében. Hasonló a helyzet a nemzetközi gazdasági kapcsolatok és a művelődés összefüggésében is. A Kölcsonös Gazdasági Segítség Tanácsába a több évtizede alakuló és várhatóan új lendület előtt álló együttműködési és munkamegosztás, amelynek immár az ezredfordulóig kialakult programja rendelkezésre áll, fontos következményeket von maga után a szakemberképzés szakmai-ideológiai összefüggésében éppúgy, mint az idegen nyelvű műveltségünk fejlesztése terén. A szocialista hazafiság és proletár nemzetköziség egymással kölcsönhatásban megvalósuló fejlesztése éppugynélkülözhetetlen tényezője munkánknak, mint a nacionalizmus mindenfajta megnyilvánulásával való szembe fordulás, legyen az bárhol a világon és az élet bármely területén.

A két világrendszer létezése a békés egymás mellett élés politikáját a jövő egyetlen alternatívájává tette. A művelődés számára ez egyszerre jelenti a kapcsolatok ápolását, sőt bizonyos esetekben az együttműködést a tudomány, a kultúra, a sport és a tömegtájékoztatás számos területén, illetve a meghatározott fellépést mindenrendű agresszív burzsoá ideológia, a fellazítás minden formája ellen. A kapitalizmusról kialakult kép stabil elemei mellett e társadalmi rendszer vizsgálatában, illetve bemutatásában is fel kell tárunk azokat az új elemeket, amelyek az utóbbi évtizedben kialakultak. Ideológiai és oktató-nevelő munkánk területén is e feladat megvalósítása számos új tennivalót jelent.

A hazai társadalmi fejlődés számos művelődési konzekvenciája közül is csupán néhányra kívánunk kitérni. Ezek egyike a felnövekvő ifjúság esélyeinek alakulása. Amint erre a bevezetőben utaltunk, az egységes általános iskola kialakítása és meg erősítése, amely az utóbbi évtizedben gyakorlatilag teljessé

vált óvodai ellátásra épül, lényeges tényező a gyermekek társadalmi esélykülönbségeinek csökkentésében. Amikor az esélyekről írunk, természetesen alapul kell vennünk a minden gyermekben létező adottságot, tehetséget, illetve képességét, valamint a jövőendő életpálya követelményeinek és igényeinek összefüggését. Azonos értékűnek kell tartanunk a döntően szellemi, illetve döntően fizikai munkát igénylő pályákat, tekintettel arra is, hogy a fizikai és a szellemi munka közötti különbség folyamatosan csökken, illetve a végzett munka eredményességével növekszik a szellemi tényező értéke a fizikai munkában is. Figyelembe kell venni a társadalom munkaerőigényének alakulását is, amikor az egyéni törekvéseket, illetve esélyeket vizsgáljuk.

Az esélykülönbségek csökkenésének számos tényezőjét kell vizsgálnunk. Gondolunk itt a származás szerinti összetételre, a nemek esélyeinek alakulására, a települési tényezők figyelembevételére, vagy a választott pályák befolyásoló hatására az esélyeket illetően. A felszabadulást követően - amint erre utalunk - az egyik döntő tényező volt a régi uralkodó osztály művelődési monopóliumainak kisajátítása. Ez több fontos feladat megoldását tette szükségessé. Meghatározó tényező volt a munkanélküliség felszámolása, a munkaképes korosztály teljes foglalkoztatottságának biztosítása, hiszen csak a dolgozó ember tudja tehetségét kibontakoztatni, és a végzett munka értéke fontos tényező az esélyek alakulásában. A felnőtt társadalom nagy tömegei pótolták a korábban elmaradt általános iskolai végzettséget, szakmát tanultak, több ezren egyetemet, főiskolát végeztek. Mindenképpen szükségszerű volt az a társadalmi és anyagi támogatás, amely e tanulmányokat folytatókat segítette. Vizsgálni kellett azonban a "második nemzedék" helyzetének alakulását is, vagyis a munkás-paraszt gyermekek továbbtanulásának ügyét. A szocialista építés mintegy másfél évtizedében a munkás-paraszt gyermekek az általános tanulási lehetőségek biztosítása mellett az anyagi és a szociális támogatással egyidejűleg "adminisztratív előnyt" is élveztek. Ez azt jelentette, hogy részben a középiskolai, de a felsőoktatás egészében a felvételik esetében a származás szerinti összetétel arányát egységesen előírták. Ez a megoldás mint átmeneti tényező helyes és igazságos volt, bár ellentmondásai is

hamar kiütköztek. 1955-ben az elsőéves egyetemi, főiskolai hallgatók mintegy 55 %-a munkás-paraszt gyermek volt. Ami politikai problémákhoz vezetett a szellemi dolgozók gyermekei továbbtanulásának szűk lehetősége miatt. Ezért a Magyar Dolgozók pártja már 1956-ban központi vezetőségi ülésen állást foglalt a származási kategorizálás felülvizsgálata mellett. Mint sok más pozitív törekvés, az ellenforradalom ennek megvalósulását is megakadályozta, így a kategorizálás eltörlésére 1962-ben az MSZMP VIII. kongresszusán került sor. A döntés társadalmi indoka egyértelmű volt, hiszen leraktuk a szocializmus alapjait, a társadalom döntő többsége a szocialista szektor dolgozója lett, így a korábbi származási tényezők másodlagossá váltak. A helyes döntés megvalósítása sem történt ellentmondások nélkül. A tanulmányi eredmények, a felvételi vizsgákon elért pontszámok abszolút mércévé minősítése igazságtalanul hátrányos helyzetbe hozta azokat a fiatalokat, zömükben fizikai dolgozók gyermekeit, akik a legjobb eredményeket önhibájukon kívül, zömében a tanulási körülmények nehézségei miatt nem tudták elérni. Ezért vált indokolttá az ugynevezett relatív felvételi ponthatár bevezetése, amely egy bizonyos eredmény elérése után elsőbbséget biztosít a fizikai dolgozók gyermekeinek. Napjaink tendenciáit tekintve több tényezőre kell felfigyelnünk. A fizikai dolgozók, illetve gyermekeik növekvő részében csökken a vonzódás a szellemi pályák iránt, nem utolsósorban annak anyagi elismertségi problémái miatt. Jellemzővé válik, hogy amíg a szellemi dolgozók jelentős többsége a gyermekeiből szellemi dolgozót kíván nevelni, a fizikai dolgozónál csak egy viszonylag szerény százalékuk képvisel ilyen törekvéseket. Az utóbbi évtizedben a fizikai dolgozók gyermekeinek számaránya mintegy 40 % körül stabilizálódott az elsőéves hallgatók soraiban. Ahhoz, hogy ezt a helyzetet minősítsük, tudnunk kell, hogy a kereső lakosság mintegy 30 %-a szellemi dolgozó és 60 %-a fizikai dolgozó. Vagyis nincs szó a szellemi dolgozók gyermekeinek hátrányáról, hiszen kétszer olyan számarányt képviselnek a hallgatók soraiban, mint a szülők a kereső lakosság egészében. Figyelembe véve azt, hogy a jövőben is várhatóan növekedni fog a szellemi dolgozók számaránya, mégis viszonylag hosszú

ideig azzal kell számolnunk, hogy a fizikai dolgozógyermekei kisebb arányt képviselnek a hallgatók sorában, mint a szülők a társadalmi munkamegosztásban. A tapasztalatok azt is valószínűsítik, hogy az esélykülönbségek csökkentése több generáción keresztül megvalósuló folyamat, és a teljes esélyazonosság a tehetségek és adottságok kibontakoztatásának optimális feltételei csak a távoli jövő programjaiban fogalmazhatók meg.

Hasonló tendenciák bontakoznak ki a települések által meghatározott különbségek csökkenésében is. A falu folyamatos urbanizálódása feltételeinek bizonyos területeken a városi ellátáshoz való közelítése fontos tényező az esélykülönbségek csökkentésében. Mégis ma még jelentős differenciáló tényezők hatnak, amelyek négy, ötszörös esélykülönbséget is jelentenek. A fővárosban 18-22 éves korosztályi mintegy 17-18 %-a tanul a felsőoktatásban, ugyanez a mutató Szabolcs-Szatmár megyében 5-6 %-ot jelent. A 80-as években kibontakozó településpolitikai törekvések hosszútávon bizonyára jó hatásúak lesznek a jelentős különbségek mérséklésére, esélyazonosságra gondolni azonban e tekintetben is csak nagyon hosszú távon lehet.

Figyelemre méltó a nők és a férfiak esélyeinek alakulása a diplomás pályák szemszögéből. A megtett ut részletes elemzése nélkül is megállapíthatjuk, hogy a nők számára is alkalmas diplomás pályákon megteremtődtek az esélyazonosság feltételei, sőt bizonyos tekintetben indokolatlan arányeltolódásra is sor kerül a diplomások egészét illetően is, de különösen egyes szakterületeken - oktatásügy, egészségügy, igazságszolgáltatás, stb. Ma már a friss diplomások lényegesen több mint fele a nők soraiból kerül ki, ami hosszútávon ugyanolyan elmentmondásokat szülhet, mint a fordított helyzet. Ez a tendencia sem független a már említett pályapresztizs tényezőktől, a szellemi munkaterületeken. Ennél azonban többről is szó van, éppen ezért a probléma átfogó vizsgálata és a megoldási utak keresése szükséges.

Jelentősek az esélykülönbségek az egyes szakterületek iránt érdeklődők esetében is. Hiszen vannak olyan szakmák, amelyeknél többszörös a túljelentkezés, míg máshol állandósuló beiskolázási gondokkal kell szembenézni. Ez utóbbi helyzet könnyen szülhet kontraszelekciót, és a képzés hatékonyságának rovására megy. Ebben a tényezőben egyaránt szerepe lehet a kü-

lönböző pályák vonzó, illetve taszító sajátosságainak éppugy, mint a pályairányító, pályaválasztó munka gyengeségeinek. Az esélyek alakulásánál a meghatározó tendencia tehát a különbségek fokozatos csökkentése. Vannak azonban változatlanul meglévő differenciáló tényezők is. A társadalom perifériáján hátrányos vagy halmozottan hátrányos körülmények között felnövekvő gyermekek esélyei, különösen a szellemi pályák szempontjából nézve változatlanul szerények. Erre annál is inkább fel kell figyelni, mert népesedési helyzetünk alakulásának egyik sajátossága az, hogy miközben a nemzeti önreprodukció tendenciái bizonyos tekintetben negatívak, addig ez a mutató a halmozottan hátrányos helyzetűeknél az országos átlag kétszerese.

Az esélykülönbségek csökkentését számos tényező befolyásolja. Az elmúlt évtizedekben e téren is találkoztunk egyoldalúságokkal, amely különösen abban nyilvánult meg, hogy az iskolák időnként lehetőségeinél nagyobb felelősség terhelte az esélykülönbségek csökkentésében. A feladatokat illetően egyetérteni lehet azzal a komplexitással, amely e munka során egyaránt megfogalmazza a társadalom, a család, az iskola és a felnövekvő fiatal feladatát és felelősségét. Előrelépni csak az ilyen egymással szorosan együttműködő tevékenységben lehet, és ennek oktatási, pedagógia utjait sokoldalúan ki kell munkálnunk. E tekintetben az oktatásügyet illetően ma még gyakran kénytelenek vagyunk működtetni egy "második iskolarendszert" /korrepetálások, tanfolyamok, stb./. Különösen tiszteletre méltó az a munka, amelyet e tekintetben a pedagógusok, egyetemi, főiskolai oktatók végeznek. A hosszútávú program mégis az kell legyen, hogy az oktatási alapintézmény a tanulmányok keretein belül törekedjen az esélykülönbségek csökkentéséből ráeső feladatok megoldására. Az iskolán kívüli formák ugyanis amennyire hasznosak, annyira jelenthetnek problémát a gyermek szellemi túlterhelésében is.

A társadalom meghatározó fejlődési tendenciáit illetően elvi jelentőségű a szocialista demokrácia bővülése és ennek hatása a művelődéspolitikára. Az elmúlt évtizedekben fokozatosan kialakult a szellemi alkotóműhelyek széleskörű önállósága, amely természetesen megfelelő felelősséget is jelent.

A folyamat egyértelműen pozitív és a jövőben is erősítendő, amint ezt a mindennapi gyakorlat is bizonyítja. Mégis meg kell fogalmaznunk azt a tapasztalatot, hogy esetenként mintha ütemkülönbség történt volna a lehetőség bővülése és a felelősség növekedése között. Ebből szükségszerűen teremtődtek konfliktusok, amelyeknek ideológiai, művelődéspolitikai, de esetenként nemzetközi kihatásaival is találkoztunk. A jövőt illetően korántsem a szellemi műhelyek önállóságának csökkentése a program, sőt azt tovább kell és lehet fejleszteni, de csak abban a mértékben, ahogyan a felelősség, a lehetőségek alkotó alkalmazásának képessége is fejlődik. A szocialista demokrácia fejlődése tekintetében a nevelőmunka is lényeges. Ennek részeként valamennyi állampolgárra érvényesen a jog és a kötelességtudat egységéből kell kiindulni. Időnként az tapasztalható, hogy az állampolgárok egy részének jogtudata vagy vélt jogtudata lényegesen megelőzi a gyakorlati cselekvésben megnyilvánuló kötelességtudatot. Márpedig ez utóbbi nélkül az előbbi tartalmatlanná válik. Erre különösen fel kell figyelnünk az ifjúság nevelésében, amelyben természetesen a felnőtt társadalom példája is jelentős szerepet kap. Oktatási intézményeinkben mintha az utóbbi évtizedben a kötelezettségek számonkérése vesztett volna hatékonyságából, a tanulmányi munka területén éppúgy, mint a közösségi életben. Márpedig elsősorban a felnövekvő ifjúság érdeke, hogy munkájával szemben teljesíthető, de növekvő minőségi követelmények kerüljenek megfogalmazásra, amelyek teljesítését számon is kell kérni. Ugyancsak meg kell tanítanunk az ifjúságot a szocialista demokrácia gyakorlására a mindennapok valóságában.

A művelődéspolitikai számos területen kapcsolódik a gazdasági fejlődéshez. A gazdasági élet ismert hangsúlyai a szellemi tőke szerepének növekedését mutatják. A szakemberképzés ma már nem állhat meg azon a szinten, amelyet a pillanatnyi munkaerő-helyzet igényel. Miközben a munkaerőpiac igényeit ki kell elégítenie, olyan szakembereket kell képezni, akik a mai-tól lényegesen eltérő körülmények között is eredményesen teljesíteni tudják a társadalmi munkamegosztásban jelentkező feladatokat. Ezért helyes az, hogy a szakemberképzés széles alapokra épít és igyekszik megteremteni annak feltételeit,

hogy a dolgozó később is specializálódjon, illetve új szakmák elsajátításával úgy gyarapíthassa ismereteit, hogy ne kelljen a tanulásban mindent előlről kezdeni. Csak egy ilyen innovatív szakembergárda képes a szakmunkástól a diplomásig a tudományos eredmények gyakorlati hasznosítását hatékonyan szolgálni, illetve a gyakorlat által felvetett kérdések tudományos megválaszolását elősegíteni.

A jövőt illetően nem elegendő azonban egyoldalúan a képzettségi szerkezetet vizsgálni, azt is elemezni kell, hogy milyenek a körülmények az elsajátított ismeretek gyakorlati hasznosítását illetően. Vagyis olyan körülményeket kell biztosítani, hogy mindenki olyan munkát végezzen, amelyet felkészültsége alapján a leghatékonyabban képes. A mai tapasztalatok szerint néhány diplomás pálya kivételével nem a létszám mennyiségi növelése az elsődleges feladat, hanem a szakemberek munkafeltételeinek javítása. És itt nemcsak anyagi-technikai tényezőkre lehet gondolni, hanem az emberi tényezőre is. Ha a mérnök technikusai vagy adminisztrációs munkát végez, ez ugyanúgy csökkenti a tevékenysége hatékonyságát, mintha az orvos adminisztrál vagy ápolói tevékenységet lát el, vagy a kutató segéderői munkát végez, a pedagógus adminisztrál, stb. Ugy tűnik a jövőben mindenekelőtt az alkalmazotti, az úgynevezett középkáderei munka jelentősége növekszik meg annak érdekében, hogy a diplomások munkaidő-kihasználása a hatékonyság oldaláról optimálisabb legyen.

A gazdasági életet mind fokozottabban érdekelte kell tenni a munkaerő szellemi arculatának helyzetéért. Megnövekszik a szakmai átképzés és továbbképzés rangja, az idegen nyelv ismerete bizonyos területeken alapvető feltétele az eredményes gazdasági munkának. A kutatás és a fejlesztés döntően befolyásolja a termelés mennyiségi és minőségi mutatóinak alakulását. Összességében a munkaerő képzettsége a jövőt illetően mind kevésbé lehet a mai követelmények és elvárások egyszerű következménye, fokozatosan úgy kell vele számolnunk, mint a holnap fejlődés meghatározó előfeltételével. Nagyon fontos az, hogy azok a hullámzások, amelyek a gazdasági életben a munkaerő műveltségével kapcsolatos nézetekben jelentkeznek úgy kerüljenek kiegyenlítődésre, hogy a holnap követelményeivel is számot vessenek.

Találkozunk egyoldalú megnyilvánulásokkal, az úgynevezett második gazdaság és a kultúra viszonyát illetően. Vannak, akik a kultúrát féltik a szabadidőben végzett alkotómunkától. Itt pedig a munka és a kultúra szembeállítás nem fogadható el, hiszen az alkotópunka önmagában is kulturális tevékenység, ha azt legjobb tudásunk és a kor legmagasabb követelményei szellemében végezzük. A valóság természetesen itt is számos ellentmondást szül, hiszen nem ritkán a szerény befektetést igénylő, de magas jövedelemmel kecsegtető munka elvonja a figyelmet a tanulástól, az önképzéstől. Figyelmen kívül marad az, hogy a közeli vagy távolabbi érdeket nem lehet egyértelműen alávetni a pillanatnyi érdekeknek, mert ez belátható időn belül hátrányos hatása lehet az állampolgárra. A szabadidő egy részének munkával való kitöltése valószínűleg hosszú időszak programja lesz. A mai munkakultúránk szintjén az életszínvonal szintentartása vagy szerény mértékű növelése heti 48-50 órát igényel. Mivel a munkaidő zömében 40 órás, természetes, hogy a hiányzó rész a főmunkaidőn kívül kerül felhasználásra. A jövőben a főmunkaidő szerepének várható növekedése mellett is arra kell számolnunk, hogy a szabadidő egy része munkára fordítódik, a fennmaradó részt viszont a kultúra, a sport területén éppúgy hasznosítani kell, mint a családi együttlét idejének és szerepének növelésében.

A művelődéspolitikai bevezetőben felsorolt egyes területeit vizsgálva a következő hangsúlyok megfogalmazását tartjuk fontosnak. Valamennyi területen a kialakult elvek következetesebb gyakorlati alkalmazásának hatékonyságát kell növelnünk.

A tudományban ez azt jelenti, hogy alapkutatásokkal együtt növekszik a gyakorlatban alkalmazható kutatások jelentősége. Különösen néhány kiemelt területen - így a biotechnika, a számítástechnika, az automatika, az informatika - szükséges a nemzetközi követelményeknek is megfelelő hazai munkálatok kialakítása. De számos, a társadalomtudományokat magába foglaló problémakör is növekvő jelentőséget kap: a nemzeti hagyományok értékeinek feldolgozása és hasznosítása a közgondolkodásban, a társadalmi valóság tudati, magatartási elemeinek mind pontosabb feltérképezése, reális társadalmi jelen és jövőképek kialakítása. A nevelés szerepének megnövekedése is számos kérdésre

igényel tudományos választ, gondolunk a közösség és az egyéni érdek és magatartás új összefüggéseinek feltárására, a társadalmi, a csoport és az egyéni érdek összhangjának erkölcsi tényezőire, az ifjúság társadalomért, családjáért és önmagáért érzett felelősségének kibontására, stb.

Oktatásügyünk szervezeti keretei belátható ideig változatlanok maradnak, eltekintve kisebb módosításoktól. Éppen ezért itt is a tartalmi elemek az oktató-nevelő munka minősége és hatékonysága kerül előtérbe, természetesen figyelembe véve a demográfiai mozgásokat és más tényezőket. Az 1985-ös I-es számú oktatási törvény megfelelő alkotmányos szerepet ad az 1972 és 1982-es párthatározatok megvalósításához. Egyidejűleg legalábbis a tudomány szintjén foglalkoznunk kell az oktatás távlati fejlesztésének elméleti megalapozásával, amelyben az elmúlt évtizedben elmaradtunk a jogos társadalmi követelményektől. A közművelődés változatlanul teljesíti hiánypótló feladatát a felnőtt társadalom iskoláztatásában, de dinamikusan megnövekszik ismeretkarbantartó, illetve továbbfejlesztő funkciója. A közművelődés hatékonyságának megítélésében növekvő szerepet kap a gazdasági és a társadalmi változásokhoz való kötődésének színvonala és mélysége. A művészetpolitika kialakított elvei is következetesebb megvalósítást igényelnek. A támogatás-tűrés-tiltás hármasan belül megnövekszik az első kategória szerepe. Ahogyan társadalmi méretekben az érték szerinti differenciált támogatás kerül előtérbe, ezt a művészetpolitika gyakorlatának is képviselnie kell. A művészetek ideológiai és stílusirányzatainak plurarizmusa a mai-nál lényegesen következetesebb alkotó eszmei vitákat, marxista kritikát igényel.

A tömegkommunikáció eszközrendszere gyakorlatilag teljessé vált és e tekintetben is a minőség, a színvonal növelése kerül előtérbe. A nemzetközi helyzet alakulása, belső fejlődésünk új kérdéseinek megválaszolása, a tömegtájékoztatás felelősségét nagymértékben megnöveli. Általános jellemzővé válik az, hogy a központi tájékoztatás szerepe mellett megnövekszik a helyi tájékoztatás társadalmi igénye és politikai felelőssége.

Az ideológiai munka egészét illetően is a hatékonyság és a minőség kerül előtérbe. Ez egyaránt vonatkozik az írásos és

s szóbeli formákra. Az ideológiai munkát illetően megkülönböztetett jelentőségű az értelmiségi utánpótlás nevelése. Meg kell teremtenünk a szocialista vitakultúra széles gyakorlatát, amely természetesen döntési és végrehajtási kultúrával is párosul.

Fokozatosan kell a kultúra szerves részévé építeni a szellemi oldal mellett a testkultúrát. A sport, a rendszeres mozgás, a testedzés előzheti meg azt a veszélyt, hogy miközben eredményesen leküzdöttük a nyomor betegségeit, ránk törjenek a jólét nyomorúságai.

A művelődéspolitikai természetesen nemzeti ügy, ugyanakkor ez nem mond ellent annak, hogy figyelembe kell vennünk bizonyos regionális sajátosságokat is. Hazánkban a regionális művelődéspolitikai tudatos fejlesztése az elmúlt negyedszázad eredménye. Szűkebb tájegységünk, a Dél-Alföld, mindenekelőtt Bács, Békés és Csongrád megyét foglalja magában, bizonyos vonatkozásokban azonban Szolnok megye is ide kapcsolható. Több konkrét eredményről lehet beszámolni az elmúlt évtizedekből. Az 1961-ben megalakított Szegedi Akadémiai Bizottság számos területen fejt ki regionális munkát. De hasonló a funkciója a Magyar Televízió Szegedi Körzeti Studiójának éppúgy, mint a most épülő Szegedi Rádióstudióinak. Ezek a tömegkommunikációs bázisok egyrészt biztosítják a régió helyét az országos, illetve nemzetközi tájékoztatásban, másoldalról a helyi jellegű kérdések elemzése, a megoldások keresése tartozik feladatkörébe. Az országos szerepkörön belül természetesen különösen jelentős a regionális hatása felsőoktatási intézményeinknek és a kutatóintézeteknek. E téren a jövőt illetően a hatékonyság növelése érdekében a Szegedi Akadémiai Bizottság mintájára célszerűnek látszik regionális felsőoktatási tanács életre hívása. A Tiszatáj és a Kincskereső című folyóiratok igen jelentős tényezők tájegységünk kulturális arculatában. Középfokú oktatási intézményeink tanulói közül minden ötödik, hatodik a szomszédos megyékből jön, illetve oda megy vissza tanulmányai befejezése után. Ez nagy megtiszteltetés megyénk iskoláinak, de a mainál nagyobb központi anyagi támogatást igényel annak érdekében, hogy a mennyiségi túlszűfolttság ne menjen a minőség rovására.

Természetesen a régió más megyéi és városai is gazdag és sajátos szellemi arculattal teszik teljesebbé a társadalmi összképet. Az évtizedek során bebizonyosodott, hogy csökkenthető a vidéki hátrány, ha a helyi művelődéspolitikai megtalálja azt a sajátos programot, amely egyrészt teljesebbé, gazdagabbá teszi a nemzet kulturájának arculatát, másrészt gyökerezik a helyi hagyományokba, vagy éppen újakat teremt, és mozgósítani tudja a társadalmi erőket. Tapasztalataink szerint a regionális művelődéspolitikai szerepe növekszik, és ezzel a jövőben is számolni kell.

Befejezésül az értelmiségnevelés művelődéspolitikai elemeivel kívánok foglalkozni. A tapasztalatok azt jelzik, hogy felnövekvő értelmiségünk ismeretei a XX. század művelődéstörténetéről, ezen belül a felszabadulást követő időszakról gyakran hézagosak és egyoldalúak. Ebből következően alkalmi divatáramlatok könnyen elterelik a fiatalok figyelmét a fejlődés lényegi elemeiről, a ma és a holnap számára is időtálló tanulságairól. Éppen ezért tartjuk nagyon lényegesnek, hogy az értelmiségképzésben, esetünkben a pedagógus képzésben nagyobb szerepet kapjon a művelődés és az értelmiségpolitika komplex elemzése. A József Attila Tudományegyetem Pedagógiai Tanszéke a pedagógia szakos hallgatók képzésében intézményessé tette a művelődés- és közoktatáspolitikai tantárgyszerű oktatását, egy-szemeszteres kötelező és kétszemeszteres speciális kollégium keretében. Esetünkben a hallgatók levelező szakosak, de egyetemi, főiskolai diplomájuk birtokában is fontosnak tartják ez-irányu ismereteik gazdagítását. Az alapok és összefüggések elemzését szívesen veszik a hallgatók soraiban található művelődési vezetők éppúgy, mint a gyakorló pedagógusok. Az évfolyam és szakdolgozatok hosszú sora, de a szép számú doktori disszertáció egyértelműen bizonyítja, e tantárgy szerepének fontosságát. A nappali szakos pedagógus jelöltek mindössze három órás előadást hallgatnak művelődéspolitikából, ami kevésnek tűnik. A jövőt illetően célszerű annak kereteit keresni, miként lehetne a nappali szakos hallgatók művelődéspolitikai ismeretét és szemléletét intézményesen is formálni. Ugyancsak célszerűnek látszik a továbbfejlődő pedagógus továbbképzés keretében is megfelelő helyet biztosítani a művelődéspolitikának.

Az áttekintés nem törekedett teljességre, csupán a tapasztalatok alapján néhány művelődéspolitikai problémakör felvetésére, amelyek közül számos igényel alapos elemzést. Ezekre a jövőben célszerű visszatérni.

Янош Конц:

Некоторые теоретические вопросы культурной политики
в ВНР

Автор исходит из того исторического факта, что при формировании культурной политики после освобождения Венгрии могли быть учтены опыт политики просвещения в период Венгерской Советской Республики, отечественные прогрессивные устремления в период между двумя мировыми войнами, опыт культурно-просветительской политики Советской страны, прогрессивные движения западных стран, а также факты реакционной политики в период правления Хорти.

Одной из главных задач народной демократия стала демократизация просвещения. Это означало ликвидацию культурно-просветительской монополии старого правящего класса.

Приход рабочего класса к власти, развитие социалистического строительства неизбежно привели к выдвиганию на первый план среди известных функций пролетарской диктатуры воспитательную деятельность. На повестку дня были приняты такие принципиальные вопросы, как снижение шансовых различий, проблематика единства и открытости просвещения. На новом этапе развития обучение получило на основном уровне функцию социализации, на среднем уровне - профессиональную функцию, обеспечивающую подготовку новых кадров рабочей силы. Научно-техническая революция выдвинула взаимозависимость технического и общего образования. Общественные изменения на отечественном и международном уровне потребовали нового подхода к политико-идеологическому воспитанию. В области науки на повестку дня встала взаимосвязь базиса и прикладных исследований.

Учитывая опыт прошедших четырех десятилетий, необходимо наметить курс культурной политики периода до рубежа двух тысячелетий.

Koncz János

Ebnige theoretische Fragen unserer Kulturpolitik

Der Autor geht von den historischen Tatsache aus, dass bei der Herausbildung der Kulturpolitik nach der Befreiung die Kulturpolitik der Räterepublik, die progressiven Bestrebungen zwischen den Weltkriegen, die Erfahrungen des sowjetischen Bildungswesens, die fortschrittlichen Bestrebungen im Westen und die Realität der reaktionären Kulturpolitik der Horthy-Ara berücksichtigt werden konnte.

Eine der Hauptaufgaben der Volksdemokratie war die Demokratisierung des Bildungswesens. Das bedeutete die Aufhebung des Bildungsmonopols der alten herrschenden Klasse.

Die Übernahme der Macht durch die Arbeiterklasse, der im sozialistischen Aufbau erreichte Fortschritt machte es erforderlich, dass unter den bekannten Aufgaben der Diktatur des Proletariats die Erziehungsaufgabe in den Vordergrund gelenkt. Der Reiche nach gelangten solche grundlegenden Fragen auf die Tagesordnung, wie die Verringerung der Chancenunterschiede und die Problematik der Einheit und Offenheit des Bildungswesens. Im neuen Entwicklungsabschnitt hat das Bildungswesen auf der Grundstufe die Aufgabe der Sozialisation und auf der Mittelstufe die Aufgabe der Heranbildung des Arbeitsträftenachwuchses erhalten. Die wissenschaftlich-technische Revolution warf die Zusammenhänge von technischer und Allgemeiner Bildung

auf. Die gesellschaftlichen Veränderungen im nationalen und internationalen Massstab erfordern neuartige Ansätze in der politisch-ideologischen Erziehung. In der Wissenschaftspolitik gelangte der Zusammenhang von Grundlagen- und angewandter Forschung auf die Tagesordnung.

Die Kulturpolitik für den Zeitraum bis zur Jahrtausendwende muss unter Berücksichtigung der Erfahrungen der vergangenen vier Jahrzehnte geplant werden.